

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Xenophon Zolotas, *International Monetary Issues and Development Policies*. Banc of Greece. Athens 1977 (XXXI-503). Selected Essays and Statements.

1. Ἡ Διεύθυνσις Οἰκονομικῶν Μελετῶν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς, ὅπως τιμῆσιν προβάλλουσα καὶ διεθνῶς τὴν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου καὶ Διοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Ξενοφῶντος Ζολώτα, ἐξέδωκε τὸν καλαισθητὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον τῶν 534 σελίδων. Ὁ τόμος περιλαμβάνει, πλὴν τῆς Εἰσαγωγῆς, τῆς λίαν κατατοπιστικῆς, τοῦ Καθηγητοῦ ἐν τῷ Παν/μίῳ τοῦ Berkeley, California, Howard S. Ellis, μελέτας, ἀνακινώσεις, εἰσηγήσεις, δοκίμια καὶ ἄρθρα, ἀκόμη καὶ ἐν ἐπιστολικῇ μορφῇ γνώμας εἰς ἐπίσημα πρόσωπα καὶ ὀργανισμοὺς ἐπὶ διεθνoῦς ἐνδιαφέροντος νομισματικῶν ἐπικαιρῶν θεμάτων. Τίτλος, περιεχόμενα καὶ ἅπαντα τὰ δημοσιεύμενα κείμενα ἐκδίδονται εἰς τὴν ἀγγλικήν. Ὁ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τίτλος, ὁ ἐπισημαίνων καὶ τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ ἔργου, εἶναι: «Διεθνῆ Νομισματικὰ Θέματα καὶ Ἀναπτυξιακὴ Πολιτική».

2. Ὁ τόμος ἀποτελεῖ τιμητικὴν προσφορὰν τῆς Διευθύνσεως τῶν Οἰκονομικῶν Μελετῶν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν διεθνoῦς κύρους διακεκριμένον ἐπιστήμονα οἰκονομολόγον καὶ Διοικητὴν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Ξενοφῶντα Ζολώταν, ὅστις ἐπὶ ὄλην 30ετίαν ὑπῆρξε μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Διεθνoῦς Νομισματικοῦ Ταμείου, εἰς τὰς ἐπικαιροὺς ἀποφάσεις τοῦ ὁποῦοιου σημαντικωτάτην ἐπίδρασιν εἶχον αἱ γνώμαι καὶ εἰσηγήσεις, γραπταὶ καὶ προφορικαί, τοῦ ὀρθῶς σταθμίζοντος ἐκάστοτε τὰ ἀναφερόμενα διεθνή νομισματικὰ καὶ δημοσιονομικὰ προβλήματα μεθ' ἑαυμάστῃν διορατικότητά καὶ ἐξαιρετικῆν εὐθυκρισίαν. Ὁ σχολιάζων τὸ ἔργον δὲν εἶναι ἀρμόδιος ἢ ἀναλύσῃ τὰ θέματα τῆς διεθνoῦς νομισματικῆς καὶ ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς, περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ Ἀκαδημαϊκὸς-Καθηγητὴς κ. Ζολώτας. Ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν δημοσιευμάτων τοῦ τόμου ἀνήκει εἰς τοὺς εἰδικούς. Ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ εἰδικός, ὡς σύγχρονος τοῦ τιμωμένου κ. Ζολώτα, δὲν δύναται νὰ μὴ ἐξάρῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις ἐπὶ ἤμισυ σχεδὸν αἰῶνα, ὑπῆρξε λαμπρὸς φάρος, φωτίζων τὴν ὀρθὴν πορείαν νομισματικῆς καὶ ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς τόσον παρ' ἡμῖν, ὅσον καὶ διεθνῶς. Ἡτύχησε νὰ καταλάβῃ ἐπαξίως τὰ ὑψίστα ἀξιώματα τῆς Πολιτείας. Καθηγητὴς τῶν Παν/μίων Θεσ/νίκης καὶ Ἀθηνῶν, Ἀκαδημαϊκός - Διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος κατ' ἐπανάληψιν ἄχρι σήμερον, Ὑπουργὸς κ.π.ἀ., ἅμα δὲ μέλος τοῦ Διεθνoῦς Νομισματικοῦ Ταμείου καὶ ἑλλων διεθνῶν Ὄργανώσεων καὶ Ἰδρυμάτων, ὁ κ. Ζολώτας ἀποτελεῖ ἅμα ὑπόδειγμα ἐργατικότητος, εὐθυκρισίας καὶ ἀκεραιότητος χαρακτῆρος, εἰς μίαν μάλιστα ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ προσόντα ταῦτα σπανίως ἀπαντῶνται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Otto Kresten, *Eine Sammlung von Konzilsakten aus dem Besitze des Kardinals Isidoros von Kiev*. Mit 12 Abbildungen auf 6 Tafeln. Verlag der osterreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1976. (Oester-

reichische Akademie der Wissenschaften, philos. histor, Klasse. Denkschriften, 123. Band) σ. 126.

1. Ἐκ προοιμίου λεχθῆτω ὅτι πρόκειται περὶ σοβαρᾶς καὶ σπουδαίας μονογραφίας, ἥτις ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως τὴν τε κατ' Ἀνατολᾶς Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν ἱστορίαν τοῦ φθίνοντος Βυζαντινοῦ Κράτους μικρὸν πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτήν. Ἐπὶ πλέον ἐμφανίζει τὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις τῶν μεμορφωμένων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διαιρουμένων εἰς ἐνωτικοὺς καὶ ἀνωτικοὺς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰδίων αἰσθημάτων ἐνθέρμου φιλοπατρίας κινουμένων. Βησσαρίων ὁ Ἑλληνα ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως Κύρου ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος πολυίστωρ ἀνθρωπιστῆς καὶ φανατικὸς ἐνωτικὸς ἀνὴρ, ὁ δὲ τοῦ Πάπα εἰς Καρδινάλιον ἀνυψωθείς. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν καὶ διὰ τὸν ἕτερον καὶ σύγχρονον ὁμοιδεάτην αὐτοῦ, τὸν διαβόητον Ἰσιδώρον (1385-1463), τὸν Πατριάρχην τῆς Ρωσίας, τὸν φανατικὸν ἐνωτικὸν καὶ ὕστερον εἰς Καρδινάλιον ἀνυψωθέντα ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ἀμφότεροι Ἕλληνες, ὁ Βησσαρίων ἐκ Τραπεζοῦντος, ὁ δὲ Ἰσιδώρος ἐκ Πελοποννήσου ὁρμώμενος ἐμαθήτευσαν παρὰ τῷ Γεωργίῳ Πλήθωνι ἢ Γεμιστοῦ (1360-1452;) ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀμφότεροι ὑπέστησαν τοῦ σοφοῦ μὲν καὶ συγχρόνου των διδασκάλου ἀρχαιολάτρου δὲ ἀνθρωπιστοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Θὰ ἠδυνάμην τοὺς Βησσαρίωνα καὶ Ἰσιδώρον νὰ ὀνομάσω διδύμοι ἐν τε τῇ σκέψει καὶ τῇ διαθέσει πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐνωτικοὺς ἀδελφοὺς. Ἐξ ἀντιθέτου διδύμοι ἀνωτικοὺς ἀδελφοὺς θὰ ἠδυνάτο τις νὰ προσφωνήσῃ τοὺς Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν καὶ Γεώργιον-Γεννάδιον, Κουρτέσην τὸν Σχολάριον Ἡ περιφημὸς τετρανδρία, ἀντιπαλαμωμένη καὶ διηρημένη ἐπὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ πολιτικο-ἐκκλησιαστικοῦ πεδίου, ἀλλ' ἠνωμένη ἐν τοῖς αἰσθήμασι τῆς φιλοπατρίας, ἠγωνίσθη ἐν λόγοις, ἐν ἔργοις καὶ μέχρι τοῦ τάφου ὑπὲρ τῶν ἐνωτικῶν ἢ πρώτης δυᾶς, ὑπὲρ τῶν ἀνωτικῶν ἰδεωδῶν ἢ ἐτέρας. Καὶ οἱ τέσσαρες ἀπέβησαν σημεῖα ἀντιλεγόμενα, ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας οἱ δύο πρῶτοι, ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ τελευταῖοι. Καὶ σήμερον ἀκόμη αἱ δύο Ἐκκλησίαι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὀφίστανται τὴν ἰδεολογικὴν ἐπίδρασιν τῶν ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω τετρανδρίας δημιουργηθεισῶν ἀντιμαχομένων παρατάξεων, τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνωτικῶν, παρὰ τὰς ἑκατέρωθεν διακηρυττομένας φιλοφρόνους διαθέσεις προσεγγίσεως διὰ τοῦ ἀρξαμένου θεολογικοῦ διαλόγου.

2. Ἦτο ἀναγκαῖον νὰ προταχθῶσιν ἐν εἰσαγωγικῇ ἐννοίᾳ τὰ ἀνωτέρω, διὰ νὰ ἐπισημανθῇ καὶ ἀξιολογηθῇ καὶ ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη καὶ νὰ ἐξαρθῇ καὶ ἡ σπουδαιότης, τὴν ὅποιαν προσκτᾶται αὕτη καὶ δι' ἡμᾶς σήμερον. Ἐπειδὴ ἡ μελέτη διαχύνει ἄπλετον φῶς εἰς τὰ κινήσαντα τὸν Ἰσιδώρον ἐνδιαφέροντα πρὸς τὴν Συλλογὴν τῶν Πρακτικῶν τῶν σπουδαιωτέρων οἰκουμενικῶν συνόδων διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν παπικῶν θέσεων ἐπὶ τῶν δογματικῶν διαφορῶν μεταξὺ Ὀρθοδόξου καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, οἱ Ὀρθόδοξοι προκαλοῦνται εἰς μελέτην καὶ ἐν ἀνάγκῃ εἰς ἀντίρρησην τῶν διαγραφόμενων θέσεων τοῦ Ἰσιδώρου, ὡς διαφαίνονται ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ συλλογικοῦ ἱστορικο-κανονικοῦ τοῦ ἔργου. Προτάσσομεν ἐν πρώτοις τὸν Πίνακα τῶν Περιεχομένων διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀκολουθηθεῖσαν μέθωδον διαρθρώσεως τῆς μελέτης ὑπὸ τοῦ σ., ὥστε νὰ δυνηθῶμεν ὕστερον νὰ συναγάγωμεν ἀνάλογα συμπεράσματα. — Μετὰ τὸν πρόλογον (σ. 7), ἀκολουθοῦν αἱ βραχυγραφίαι (σ. 11). Εἶτα τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια: Α. Εἰσαγωγή: Ἡ σύνοδος τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας καὶ ἡ ἑλληνικὴ παραγωγή χειρογράφων περὶ τὰ μέσα τοῦ 15. αἰ. (σ. 17). Β. Ἡ πρόλευσις τῆς συλλογῆς τῶν συνοδικῶν πράξεων τοῦ Ἰσιδώρου Κιέβου (σ. 27). Γ. Ἡ συλλογὴ τῶν συνοδικῶν πράξεων τοῦ Ἰσιδώρου Κιέβου (σ. 39): Ι. Ἐκδοσις τῶν ἀντιγράφων (σ. 39). ΙΙ. Αἱ ἐν τῇ συλλογῇ διασωθεῖσαι πράξεις οἰκουμενικῶν συνόδων (σ. 42). ΙΙΙ. Τὰ πρό-

τυπα (σ. 49). IV. Οἱ ἀντιγραφεῖς (σ. 95). V. Αἱ ὑπογραφαὶ ἐν χρονολογικῇ τάξει (σ. 101). VI. Αἱ μεταγενέστεραι τύχαι τῶν χειρογράφων (σ. 105. Δ. Περίληψις (109). Ε. Ἐπίμετρον: Περιγραφή τοῦ Κώδ. Μονάχου 186 (σ. 111). Ε. Πίνακες (σ. 115). I. Πίναξ τῶν χειρογράφων (σ. 115). II. Πίναξ προσώπων καὶ πραγμάτων (σ. 118). Πίναξ ὀνομάτων νεωτέρων συγγραφέων (σ. 124). Πίναξ ἀπεικονίσεων τῶν κωδίκων (σ. 127). Πίναξ φωτοαντιγράφων τῶν κωδίκων (σ. 128).

3. Μίαν περιληπτικὴν καὶ, δύναμαι νὰ εἶπω, ἀντικειμενικὴν εἰκόνα τῶν διαδραματισθέντων ἐν τῇ συνόδῳ Φερράρας - Φλωρεντίας (1438-1439) παρέχει εἰς περιεκτικὸν ἄρθρον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπ. ὁ συνάδελφος Βασ. Σταυρίδης (τ. 11, 1015/20), ὥστε νὰ παρέλκῃ ἡ μυρία τῶν γεγονότων ἐκεῖνων, τῶν στενῶς συυφασμένων καὶ μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰ σ ι δ ὀ ρ ο υ . Ὁ σ. τῆς ἀνά χειρας μελέτης παρέχει καὶ οὗτος περιεκτικὴν εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας, ἐπίσης μετ' ἀντικειμενικότητος. Ὁρθῶς ἀποφαίνεται ὁ σ. ὅτι τὰ κίνητρα τῶν τε Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Δυτικῶν ἦσαν μάλλον πολιτικὰ καὶ ὀλιγώτερον ἐκκλησιαστικο-θεολογικά. Παρὰ ταῦτα αἱ ἀποδείξεις στηρίζουσιν τῶν ἐκατέρωθεν θέσεων καὶ ἀντιθέσεων, προσεκομίζοντο ἐκ τῶν Πατέρων κυρίως καὶ ἐκ τῶν πρακτικῶν τῶν παλαιότερων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ὁ Otto Kresten ἐπισημαίνει πάντα τὰ ἀμφισβητούμενα σημεῖα ὑπὸ τῶν ἀθηναικῶν καὶ τῶν ἐνωτικῶν ἐκ τῶν κειμένων τῶν Πατέρων. Μὲ πλήρη γνῶσιν τῶν πηγῶν καὶ τῆς συγχρόνου σχετικῆς βιβλιογραφίας, ἐκδιηγείται τὰ διατρέξαντα μετὰ λελογισμένης ἱστορικῆς ἀντικειμενικότητος. Ὁρθῶς ἀποφαίνεται ὁ σ. ὅτι ἐν τῇ συνόδῳ ἐκδηλοῦται ὁ ρόλος ἐνὸς ἀοράτου, ἀλλὰ πανισχύρους δρώντος καταλυτοῦ, ὅστις ἀπὸ δεκαετιῶν — θὰ ἔλεγον αἰώνων! — τὰς ὑπολανθανούσας τάσεις συνεκεφαλαίωσε καὶ ἐνέτεινε (σ. 18). «Οὐδὲν κακὸν ἀμιγῆς καλοῦ», βεβαίῳ τὸ ἀρχαῖον λόγιον. Καὶ οἱ πόλεμοι, οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ ἀντιθέσεις τῶν ἀντιμαχομένων, μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ πεδίου, κἀτι τὸ καλὸν καταλείπουσιν. Τὸ διὰ τὴν ἐπιστήμην κέρδος, ὅπερ ἀποκομίζομεν ἐκ τῶν ἀντιμαχομένων ἐν Φερράρα παρατάξωσιν εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω ἐπεδόθησαν εἰς συγκέντρωσιν πατερικῆ καὶ συνοδικῆ ὕλη καὶ ἐκ τῶν χειρογράφων. Οὕτω δὲ προήλθον ἐξ ἀντιγραφῆς νέοι κώδικες, οἵτινες διέσωσαν οὕτως ἀρχαῖα κείμενα, ὑποκείμενα εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὴν ἀπώλειαν (σ. 18). Καθῆκον τῆς συγχρόνου κριτικῆς εἶναι ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ὁρθὴν ἢ μὴ διατύπωσιν, τὸν τρόπον τῆς ἐπιλογῆς τῶν κειμένων καὶ τὰς διαθέσεις τῶν ἀντιγραφέων πρὸς στηρίξιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γνώμης. Περιττὸν νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ κριτήρια καὶ σήμερον διαστάνται ἐν τῇ ἀξιολογῆσει τῶν προσωπικῶν τούτων κατ' ἐπιλογὴν πηγῶν διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς κείμενα προσάδοντα πρὸς τὴν θέσιν τῶν μὲν ἢ τῶν δὲ Ἑλλήνων ἢ Λατίνων.

4. Ὁ σ. μετὰ κρίσεως, κατόπιν αὐστηρᾶς συγκρίσεως τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἀρχαίου κώδικος—ἐν περ καὶ ἐπεδείξατο τοῖς συνάδελφοις—, μετὰ τοῦ χωρίου τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν μορφῇ βραχυτέρας καὶ ἀνευ τῆς γενομένης ἐξ ἐπίτηδες προσθήκης πρὸς ἀλλοίωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ κειμένου, τῆς γενομένης ἢ φερομένης ἐν τῷ προσκομισθέντι ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος κώδικι, ἀποφαίνεται: «Πιθανῶς μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην πρέπει νὰ προσδώσῃ τις εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μητροπολίτου τῆς Ἐφέσου...» (σ. 22, σημ. 19). Ὁ σ. ἐν συνεχείᾳ ἐκθέτει μάλιστα ἀπὸ τῆς σελ. 21 ἔ. τὰς συζητήσεις περὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τῆς φράσεως τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τοῦ Εὐγενικοῦ, περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἰσχυρίζομένου ὅτι ἡ προσθήκη ὀφείλεται εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ τοῦ Βησσαρίωνος, ἀναζητοῦντος καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ἐν Κ/πόλει παλαιούς κώδικας, περιέχοντας τὴν διαφιλονεικουμένην προσθήκην. Ὁ σ. ἐλέγχει μίαν πρὸς μίαν τὰς θέσεις ἀμφοτέρων, ἔχων γνῶσιν τῶν σχετικῶν χειρογράφων. Ὁρθότατα χαρακτηρίζει τὸ ἔργον τῆς ἀναζητήσεως χφων ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος πρὸς

ὑποστήριξιν τῆς θέσεώς του, ὡς «ἀστυνομικὸν» ἔργον (detektivische Arbeit). Ὁ σ. ἐκθέτει ἐπ' εὐκαιρίᾳ δι' ὀλίγων καὶ περὶ τῶν διαφερόντων τῶν ἐνωτικῶν πρὸς ἀντιγραφῆν κωδικῶν, οἱ οἱ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς καὶ Στέφανος Μηδείας. Ὁ ἀντιγραφεὶς καὶ ἀποπερατωθεὶς τῇ 27 Μαΐου 1442 ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βησσαρίωνος κῶδ. Μαρκιανῆς Βιβλιοθ. Ζ. 157 περιελάμβανε καὶ ἔργα τοῦ Δημητρίου Κυδῶν, ὡς καὶ τοῦ ἀθηνωτικῶν Μαυροῦλ Χρυσολοῦρα περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

5. Εἰς τὰς σελ. 24/5 ὁ σ. ἐκθέτει τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς ἐνώσεως ἀγῶνος, μετὰ διαφανομένην προσπάθειαν ν' ἀποδείχθῃ ὅτι πολὺ πρὸς τοῦτο ἐπέδρασεν ἢ πρό τινος κυκλοφορηθεῖσα συγγραφή τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Συροποῦλου περὶ τῶν συμβάντων κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας, ἐν ἐκδήλῳ ἀθηνωτικῶν καὶ ἀντιλατινικῶν πνεύματι. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπερατώθη τὰ τέλη τοῦ 1445. Ἡ προσπάθεια τοῦ σ. εἶναι ν' ἀποδείξῃ ὅτι, ὅπως ὁ Συροπούλος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεως τοῦ Σχολαρίου συντάξε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» του, οὕτω καὶ ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου εἰς μέγαν Χαρτοφύλακα ὀνομασθεὶς καὶ τιμηθεὶς, ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀθηνωτικὸν Πατριάρχην Γεννάδιον διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ ἔργου τοῦ Συροποῦλου «Ἀπομνημονεύματα». Οὕτω δὲ καὶ ἐξηγεῖται ὅτι ὁ ἀρχαιότερος κῶδιξ τοῦ ἔργου εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἀντιγραφεὶς Παρισίνος 427. Εἶναι δὲ καὶ ἰδιαιτέρως σημαντικὸν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κῶδιξ ἐτελειώθη μετὰ τῶν ἐτῶν 1451/2, κατὰ τὴν τεκμηριωσιν τοῦ V. Laurent, ἥτοι ὀλίγον χρόνον σχετικῶς πρὸ τῆς ἐπελευθούσης διὰ τῆς Ἀλώσεως καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰσίδωρος Κιέβου ἐποίει τὰς διατριβάς του ἐν Κων/πόλει, ἀναζητῶν ἀρχαίους κώδικας μετὰ κείμενα πατερικὰ καὶ πράξεις συνόδων, πρὸς ἀντλήσιν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῶν ἐνωτικῶν καὶ κατὰ τῶν ἀθηνωτικῶν. Συνέπεια δὲ τῆς πολεμικῆς κατὰ τῶν Λατίνων εἶναι καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεως τοῦ Συροποῦλου, οὐ μόνον νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ δημόσιον τὸ ἔργον τοῦ «Ἀπομνημονεύματα», ἀλλὰ καὶ νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὸν αὐτὸν ὡς ἕνα κώδικα καὶ τὰ λεγόμενα Acta graeca τῆς συνόδου, τὴν Μονωδίαν τοῦ Σχολαρίου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ τινὰ πραγματείαν τοῦ Εὐγενικοῦ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς κατὰ τῶν Λατίνων. — Ὁ σ. προσπαθεῖ νὰ φανῇ ἀντικειμενικὸς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν γεγονότων πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐν Φερράρα-Φλωρεντία σύνοδον. Ἀλλὰ θεωρῶ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ διαφύγῃ καὶ ὁ ἀντικειμενικότητα θηρεύων ἱστορικὸς τὴν ὑποκειμενικὴν κρίσιν εἰς θέματα δογματικὰ καὶ κανονικὰ, χωρὶς ν' ἀπαλλαγῇ τῆς εἰς πάντα πιστὸν προϋφισταμένης ὁμολογιακῆς τοποθετήσεως. Καὶ ὁ σ. τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης εἰς τινὰ τοῦλάχιστον σημεῖα ἐμφανίζεται, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐπισημαίνων πρόσωπα, γεγονότα, ἔστω καὶ συμπτωματικά, ὡς ἢ ἀντιγραφῆ τοῦ κώδικος ὑπὸ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ὡς ἱκανὰ τεκμήρια μειώσεως τῆς ἀναληφθείσης ὑπὸ τῶν ἀθηνωτικῶν ἀντιρρητικῆς καὶ πολεμικῆς κατὰ τῶν Λατίνων. Καθ' ἡμᾶς τὸ ἔναυσμα τοῦ ἀγῶνος ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ-κανονικοῦ πεδίου δὲν ἔδωκαν οἱ ἐνωτικοὶ καὶ φιλοπαπικοί, ἀλλ' ὁ περίφημος Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός. Οὗτος πρῶτος ἤλεγξε τοὺς Δυτικούς ἐπὶ παραποιήσῃ τῶν γραπτῶν τῶν Πατέρων καὶ οὕτως προσεκόμισε πρὸ τῆς συνόδου τὸν ἀρχαῖον κώδικα διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ προσκομισθὲν χωρίον ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου «Κατὰ Εὐνομίου» εἶχε πράγματι ἀλλοιωθῆ καὶ παραποιηθῆ ὑπὸ χειρὸς Δυτικοῦ τινος Παπικοῦ. Μετὰ τὸν Μᾶρκον οἱ φανατικοὶ ἐνωτικοὶ καὶ λατινόφρονες ἐπέζητησαν νέα στοιχεῖα ἐκ χειρογράφων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θέσεώς των. Καὶ ὁ φανατισμὸς ἐκατέρωθεν ἠῤῥξανε, μάλιστα ὅσον καὶ ἡ ἀναμενομένη στρατιωτικὴ βοήθεια ἐκ τῆς Δύσεως δὲν ἐφάνετο πραγματοποιομένη, ὁ δὲ κίνδυνος τῆς ἀλώσεως ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἤγγιζε καὶ ἠῤῥξανε περισσότερο. Καὶ ἀμφιβάλλω ἂν καὶ σήμερον ἤρθον αἱ ἀμφισβητήσεις καὶ ἀντιθέσεις ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ-κανονικοῦ καὶ θεολογικοῦ-δογματικοῦ πεδίου μετὰ τῶν Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἡμετέρας κατ' Ἀνατολὰς Ἐλληνορθοδόξου Ἐκκλησίας, παρὰ τὰς εὐγε-

νεῖς φιλοφρονήσεις τῶν συναντήσεων ἐπὶ τῇ φαινομενικῇ ἐνάρξει τοῦ «θεολογικοῦ διαλόγου».

6. Ὁ φανατικώτερος, οὐχὶ ἀπλῶς ἐνωτικὸς, ἀλλ' ἐν κυριολεξίᾳ λατινόφωνων, ὑπῆρξεν ὁ Ἰσιδωρος. Ἀφ' οὗτου τῇ 18 Δ/βρίου 1439 ἀνυψώθη εἰς Καρδινάλιον ὑπὸ τοῦ Πάπα, μάλιστα καὶ πρότερον ὡς πρέσβυς τοῦ Πάπα ἐν Ρωσίᾳ (17 Αὐγ. 1439). εἶτα ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα διὰ τε τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν Ρωσσίαν (1444/5) καὶ τέλος ὡς πρέσβυς τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν πολιορκουμένῃ Πόλει (1452/3), παρὰ τὰς διώξεις καὶ τὰς ταπεινώσεις, ἃς ὑπέστη τόσον ἐν Ρωσίᾳ, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οὗτος μὲ ἀφάνταστον ὀρμὴν καὶ δυσπερίγραπτον φανατισμὸν ἐπεδόθη εἰς τὸν μάταιον ἀγῶνα ἐπιβολῆς τῆς κηρυχθείσης ἐνώσεως ὑπὸ τῆς ἀποτυχούσης συνόδου τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας. Εἰς τὰς ἐνωτικὰς του ἐπιδιώξεις ὀφείλεται καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ προελθοῦσα Συλλογὴ Πρακτικῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τιῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν παρασημειωμάτων. Ὁ Kresten περιγράφει καὶ σχολιάζει ἐν ὑπόσημειώσεσι τοὺς διασωσάντας τὴν Συλλογὴν ταύτην τοῦ Ἰσιδώρου κώδικας (Μονάχου 186, Βατικανοῦ 830 καὶ 831: Περιέχουν τὰ Πρακτικά τῆς Α' (325) ἐν Νικαίᾳ συνόδου, τῆς Γ' ἐν Ἐφέσῳ (431), τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι (451), τῆς Ε' ἐν Κων/πόλει (553), τῆς ΣΤ' ἐν Κ/πόλει (680/1) καὶ τῆς Ζ' ἐν Νικαίᾳ (787) καὶ τέλος τῆς Η' (;) ἐν Κ/πόλει (869/70) κατὰ τοῦ Φωτίου μὴ ἀναγνωρισθείσης ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων συνόδου). Ὁρθῶς ὁ συντάκτης τῆς ὑπὸ κρίσιν μελέτης ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς ἀξίας ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τῆς Ἰσιδωροῦ ταύτης Συλλογῆς, παρὰ τὰ μεγάλα κενά, ἅτινα ὑπάρχουν εἰς τοὺς διασωθέντας κώδικας σήμερον. Ἑλληντῆ εἶναι τὰ Πρακτικά τῆς Β' ἐν Νικαίᾳ (787), τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι (451). Αἱ διὰ τῶν Συλλογῶν παρεχόμεναι παρεμπιπτόντως εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει Βιβλιοθηκῶν, ὡς καὶ περὶ τιῶν χειρογράφων, πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Πόλεως, εἶναι πράγματι σπουδαῖαι. Ὁ σ. τῆς μελέτης ἀναλύνει μετ' ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας τὰς παρεχόμενας εἰδήσεις καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς Βιβλιοθηκῆς τῆς Μονῆς τῆς Χώρας. Εἶναι δὲ λίαν ἀξιοσπούδαστα, ὅσα ὁ σ. ἐκτίθησι περὶ τῶν προτύπων χφων, ἐξ ὧν ἀπετέλεσε καὶ συνέθεσε τὴν Συλλογὴν τοῦ Ἰσιδώρου. Ἡ ἔκθεσις τοῦ σ. δὲν εἶναι μόνον πληροφορικὴ καὶ κατατοπιστικὴ, ἀλλὰ καὶ πλουσιοπαρόχος συμβάλλουσα εἰς τὴν κωδικολογικὴν καὶ παλαιογραφικὴν ἔρευναν. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ ὑπομονὴ τοῦ σ. ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκθέσει ἐν ταῖς ἐκτενεστάταις σημειώσεσι τῆς ἀναζητήσεως τῆς πλουσιωτάτης ἐπὶ ἐκάστου ἀναφεομένου θέματος βιβλιογραφίας πρὸς τεκμηρίωσιν τῶν διατυπωμένων ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ κειμένῳ θέσεων. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγραφοῦν ἐνταῦθα τὰ στέμματα τῶν κωδίκων, τὰ ἐν τῷ κεφ. III ἐκτιθέμενα καὶ περιγραφόμενα, εἰς τὰς σελίδας 49-94. Ὑποδειγματικὰ εἶναι καὶ τὰ ἐν κεφ. IV περὶ τῶν ἀντιγραφῶν τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἰσιδώρου ἐκτιθέμενα (σ. 95-100), τὰ ἐν κεφ. V περὶ τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν ἀντιγράφων (α) Ὁκτώβρ. 1445, Κῶδ. Μονάχου 186. β) Μάρτ. 1446: κῶδ. Μον. 186. γ) 1 Μαΐου 1446: κῶδ. Βατικ. 831. δ) 1 Μαΐου 1446: κῶδ. Βατικ. 830 καὶ ε) 15 Ὁκτ. 1446: κῶδ. Βατικ. 830). Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ συνοπτικῶς λεγόμενα ὑπὸ τοῦ σ. περὶ τῆς μεταγενεστέρως τύχης ἐκάστου τῶν χφων (κεφ. VI). Εἰς τὸ κεφ. Δ' ὁ σ. δίδει περίληψιν συμπερασματικὴν τῆς μετὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας συνταχθείσης διατριβῆς του. Ἐν τῷ κεφ. Ε' (σ. 111-113) δίδεται λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ περιεχομένου τοῦ κῶδ. Μονάχ. 186. Ἐν τέλει οἱ Πίνακες α) τῶν σημειωθέντων χφων, β) τῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ τέλος γ) τῶν νεωτέρων συγγραφέων. Ἀξιόλογοι εἶναι καὶ οἱ 12 Πίνακες φωτοαντιγράφων ἐκ τῶν τριῶν κωδίκων, Μονάχ. 186 καὶ Βατικ. 830 καὶ 831. Ἐν προμετωπίδι τυποῦται ἡ εἰκὼν τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀνεγινώσκετο ἡ ἐνωτικὴ βοῦλλα «Laetentur caeli»: Florens, 6 Juli 1439».

7. Ὁ Otto Kresten διὰ τῆς ἀνὰ χεῖρας διατριβῆς του ἀπέδειξεν ὅτι κατέχει ἐν

πληρότητι πάντα τὰ ἐφόδια οὐ μόνον τῆς βυζαντινῆς κωδικολογίας καὶ παλαιογραφίας, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν. Ἀπέδειξεν ἐπίσης ὅτι παρὰ τοῦ διακεκριμένου διδασκάλου τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Hunger, προσεκτῆσατο τὴν ἀρίστην μέθοδον ἐρεύνης ἱστορικῆς καὶ φιλολογικο-κριτικῆς, ἀκόμη καὶ παλαιογραφικῆς συγκριτικῆς ἀνιχνεύσεως πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας τῶν ἀναφυσμένων προβλημάτων. Ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ κειμένου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου προδιαγραφῇ ὑπὸ τοῦ ἴδιου, δίδεται ἐν τέλει ἐν σεμνότητι ἢ ἀκόλουθος μορφή τῆς μελέτης του: «Ἡ προκειμένη ἐργασία νοεῖται ὡς κωδικολογικὴ μελέτη καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι ἡ νεωτέρα κωδικολογικὴ ἔρευνα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ περιορίζηται μόνον εἰς τὸ ὕλικόν ὑπόστρωμα τῶν χρησιμοποιουμένων κωδίκων — τὸ ὕλικόν τοῦτο βεβαίως ἀποτελεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν βᾶσιν ἐκκινήσεως —, ἀλλ' ὅτι πέραν τούτου ἡ κωδικολογία ὡς ἱστορία τοῦ περιγραφέντος βιβλίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐπέτυχεν οὐσιώδη τινὰ συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος εἰς ὠρισμένην τινὰ περίοδον — ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ περιπτώσει: εἰς τὴν σύνοδον Φερράρας-Φλωρεντίας».

8. Εἶναι τοῦτο ἀληθές. Διὸ καὶ εἶναι ἄξιος ἐπαίνου ὁ συντάκτης τῆς μελέτης, ἥτις ἀποτελεῖ πράγματι πρότυπον ἐπιστημονικῆς καὶ μεθοδολογικῆς ἐρεύνης. Αἱ ἀνωτέρω πάντως ὁμολογιακαὶ προσκλίσεις, ἴδιοι διὰ πάντα ἐρευνητὴν, ἀδυνατοῦντα ν' ἀπαρνηθῇ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ προσήλωσιν εἰς τὸ «Πιστεύω» τῆς εἰς ἣν ἀνήκει Ἐκκλησίας, δὲν παύουν νὰ ἔχουν καὶ διὰ τὸν συντάκτην τῆς διατριβῆς ταύτης τὴν ἰσχύν των. Ὁφείλω ὅμως καὶ πάλιν νὰ ἐξάρω, ὅτι ὁ σ. κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ἀντικειμενικότητος, ἀν καὶ τὸ βλέμμα τοῦ ἐμπορουμένου ὑπὸ τῆς διαφόρου ὁμολογιακῆς «Πίστεως» ἀνακαλύπτῃ ἔστιν ὅτε ἐκουσίαν ἢ ἀκουσίαν διάθεσιν ἐξάρσεως ἐκείνων τῶν σημείων, ἅτινα εὐνοοῦν περισσότερο τὴν ὁμολογιακὴν τοποθέτησιν τοῦ συγγραφέως. Εἰς τὰς ἐνωτικὰς συζητήσεις τῶν διαφόρων ἀντιπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν οἰκουμενικῷ πνεύματι, μεγαλυτέραν σημασίαν ἔχει ἡ εἰλικρίνεια καὶ διάθεσις ἀπὸ τὴν οἰκονομικῆν καιροσκοπικὴν σκοπιμότητα. Αἱ ἐν διαλόγῳ Ἐκκλησιαὶ ὀφείλου νὰ ἀναζητήσων τὰ εἰς τὸ παρελθὸν σφάλματά των καὶ ἐν ταπεινώσει νὰ ὁμολογήσων ταῦτα καὶ οὐχὶ ν' ἀναζητοῦν μαρτυρίας ἐκ τῶν πηγῶν πρὸς στήριξιν τῶν θέσεών των. Ἡ ταπεινωσις προσεγγίζει πρὸς τε τὸν Θεὸν τῆς Ἀληθείας καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ὁ ἐγώϊσμος καὶ ἡ φιλαρχία ἀπομακρύνει τοὺς δισταμένους καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιδικωκόμενης ἐνώσεως. Ἡ παρέκβασις ἦτο ἀναγκαία, λόγῳ τοῦ θέματος.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ

ΕΠΟΙΠΤΕΥΟΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: † Ὁ Νικαίας Γεώργιος
† Ὁ Περιστερίου Ἀλέξανδρος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κων. Γ. Μπόνης, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Μηθῆ-
μνης 47, Ἀθῆναι 823. Τηλ. 849.194.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἰωάννης Μιχαήλ, Ἀναστασάκη 3, Ζωγράφου.